

STANISŁAW FEL

IDEE KATOLICKIEJ NAUKI SPOŁECZNEJ
W MYŚLI SOCJOLOGICZNEJ JANA TUROWSKIEGO

WPROWADZENIE

Jan Turowski jest jednym z najbardziej znaczących polskich socjologów okresu powojennego. Celem artykułu jest ustalenie w twórczości naukowej Jana Turowskiego obecności idei katolickiej nauki społecznej. Pośrednią inspiracją do podjęcia tego tematu było stanowisko Wolfa Lepeniesa, wyrażone w pomnikowej *Geschichte der Soziologie*, który w opozycji do Emila Durkheima wskazywał na potrzebę uwzględnienia w badaniach socjologicznych danych biograficznych. Nie chodzi przy tym jedynie o proste, faktograficznie ujęte dane biograficzne, lecz o wielorakie powiązania osobowe i instytucjonalne, innymi słowy: o kontekst historyczny, instytucjonalny, intelektualny i osobowy, w którym tworzyła wybitna jednostka. Pozwala to lepiej opisać oraz wyjaśnić jej myśl i sposoby ujmowania poszczególnych kwestii¹.

Lubelski Profesor zajmował się socjologią ogólną, socjologią wsi i miasta, socjologią rodziny oraz kwestiami urbanizacji. Elżbieta Hałas diagnozuje posadowienie jego myśli socjologicznej na klasycznej socjologii humanistycznej oraz jednoznacznie umieszcza jego twórczość w nurcie polskiej socjologii humanistycznej². Funkcjonował on w otoczeniu instytucjonalnym, w którym istniało bardzo silnie

Ks. dr hab. STANISŁAW FEL, prof. KUL – dziekan Wydziału Nauk Społecznych KUL, kierownik Katedry Katolickiej Nauki Społecznej i Etyki Społeczno-Gospodarczej w Instytucie Socjologii KUL; adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: stanislaw.fel@kul.lublin.pl

¹ W. LEPENIES, *Einleitung*, w: *Geschichte der Soziologie. Studien zur kognitiven, sozialen und historischen Identität einer Disziplin*, red. tenże, Bd. I, Frankfurt a. M.: Suhrkamp 1981, s. XII-XIII.

² E. HAŁAS, *Perspektywy socjologii humanistycznej*, w: J. TUROWSKI, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1999, s. 7-31.

środowisko uczonych zajmujących się katolicką nauką społeczną, tworząc Lubelską Szkołę Katolickiej Nauki Społecznej³. Sam Turowski w ciągu długiej kariery naukowej opublikował zaledwie kilka artykułów, które dotyczą etycznych aspektów różnych zagadnień społecznych⁴. Choć w ścisłym sensie profesjonalnie nie zajmował się katolicką nauką społeczną, wspomniane artykuły wskazują na dobre rozeznanie w dokumentach nauczania społecznego Kościoła i kluczowych kategoriach katolickiej nauki społecznej. Pozostaje jednak otwarte pytanie, czy myśl socjologiczna Turowskiego była pod wpływem idei katolickiej nauki społecznej. W celu sformułowania próby odpowiedzi na nie, przenalizowane zostaną publikacje z zakresu socjologii. Głównym przedmiotem analiz będzie dwutomowa publikacja z socjologii ogólnej, swoiste *opus vitae* Jana Turowskiego, a zarazem kompendium jego myśli socjologicznej⁵. Wydaje się, że Turowski w dziele tym w sposób najbardziej dobitny wyraża swoje poglądy na najważniejsze kategorie życia społecznego. Przedstawia on stanowiska wiodących autorów specjalizujących się w badaniu poszczególnych kwestii, aby w tym kontekście wyrazić swoje poglądy.

1. KONCEPCJA CZŁOWIEKA

W katolickiej nauce społecznej koncepcja człowieka ma kluczowe znaczenie dla wizji życia społecznego i gospodarczego. Dobitnie wyraził to jeden z najwybitniejszych przedstawicieli tej dyscypliny – Oswald von Nell-Breuning: „powiedz mi jaki masz obraz człowieka, a ja powiem ci, jaki masz obraz ładu społecznego, tj. w konsekwencji musisz mieć”⁶. Także Jan Paweł II stał na podobnym stanowisku. W błędnej koncepcji człowieka upatrywał m.in. przyczyny dwudziestowiecznych ideologii totalitarnych i niesprawiedliwości społecznej. Na określenie tej zależności wprowadził kategorię „błąd antropologiczny”⁷.

³ F. MAZUREK, Z. SKWIERCZYŃSKI, *Lubelska szkoła katolickiej nauki społecznej*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XI, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2006, kol. 34-36.

⁴ J. TUROWSKI, *Przez życie społeczne do pełni człowieczeństwa*, „Tygodnik Powszechny” 1952, nr 22; TENŻE, *Aspekty socjologiczne i moralne kwestii mieszkaniowej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe KUL” 3 (1960), nr 2, s. 45-59; TENŻE, *Spółdzielnie rolnicze w Polsce w świetle zasad pomocniczości i solidarności*, „Roczniki Nauk Społecznych” 18 (1990), z. 1, s. 237-251; TENŻE, *Wieś i rolnictwo. Ocena społeczno-etyczna i wnioski*, „Ateneum Kapłańskie” 1991, t. 116, nr 463, s. 408-421.

⁵ J. TUROWSKI, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*; TENŻE, *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2001.

⁶ O. VON NELL-BREUNING, *Thesen zu einer Grundsatzdebatte*, w: TENŻE, *Wirtschaft und Gesellschaft heute: Grundfragen*, Bd. I, Freiburg im Breisgau: Herder 1956, s. 40-41.

⁷ JAN PAWEŁ II, Encyklika *Centesimus annus*, nr 13.

Spośród wielu koncepcji człowieka, które nie znalazły akceptacji, najczęściej analizowano koncepcje, które można umownie nazwać indywidualistyczną i kolektywistyczną. Indywidualistyczna ujmuje człowieka jako samowystarczalną jednostkę, z natury niepotrzebującą relacji społecznych, a nawiązującą je jedynie wówczas, gdy przynoszą jej jakieś wymierne korzyści. Uosobieniem takiej koncepcji jest model *homo oeconomicus*, szeroko upowszechniony w myśli ekonomicznej. Z kolei koncepcja kolektywistyczna ujmuje człowieka jako element szerszej społeczności, z niej czerpiący rację bytu i/lub przez nią warunkowany w swoim działaniu. W pewnym uproszczeniu uosabia go model *homo sociologicus*, akceptowany w wielu nurtach myśli socjologicznej. W katolickiej nauce społecznej wypracowano własną koncepcję człowieka jako osoby, stąd nazywana jest personalistyczną. W ujęciu tym człowiek jako osoba jest niepowtarzalnym indywiduum, mającym jednak społeczną naturę. Tym, co przesądza o ontycznej oryginalności każdej osoby, jest jej wolność i rozumność. Cechy te są główną przesłanką do stwierdzenia, że każda osoba ludzka ma niezbywalną godność. Wyklucza to uznawanie osoby za część jakiejś szerszej całości społecznej. Osoba ma także samoświadomość, która w połączeniu z innymi przymiotami wskazuje na jej podmiotowość. Ta wyjątkowość i niepowtarzalność osoby nie oznacza jednak, że nie potrzebuje ona innych, różnych form życia społecznego. Człowiek jako osoba jest bytem dynamicznym, jest istotą potencjalną ukierunkowaną na wielowymiarowy rozwój. Jest wyposażony w potrzeby i zdolności. Zaspokajając potrzeby, rozwija tkwiące w nim możliwości i wznosi się na wyższy poziom rozwoju. Zaspokojenie znacznej części potrzeb jest możliwe tylko przez społeczne współdziałanie, wytwarzanie dóbr wspólnych i przez korzystanie z nich oraz dążenie do celu, jakim jest rozwój. Na gruncie socjologii przyjmuje się różne koncepcje człowieka, które można sprowadzić do trzech podstawowych ujęć: *homo sociologicus*, *homo oeconomicus*, *homo sociooeconomicus*⁸.

Jan Turowski analizuje różne podejścia teoretyczne dotyczące tej kwestii, przytacza argumentację za akceptacją jednego i odrzuceniem innych. Przede wszystkim zdecydowanie odrzuca sposób uprawia socjologii skoncentrowanej wyłącznie na społeczeństwie, a negującej potrzebę zajmowania się najmniejszą jego jednostką składową – pojedynczym człowiekiem. Socjologia humanistyczna w ujęciu Turowskiego ujmuje życie społeczne jako rzeczywistość kształtowaną przez podmiotowe działanie ludzi. Przy tym przyjmuje personalistyczną koncepcję człowieka, opartą na solidnych, retrospektywnych analizach filozoficzno-społecznych⁹. Formułując

⁸ W. MORAWSKI, *Socjologia ekonomiczna. Problemy. Teoria. Empiria*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2001, s. 23-46.

⁹ J. Turowski sięga do myśli filozoficznej m.in. Arystotelesa, Akwinaty, Boecjusza, J. Marita-

swoją koncepcję człowieka jako osoby, Turowski polemizuje z dwoma orientacjami socjologicznymi prezentującymi skrajne koncepcje dotyczące sposobu rozumienia człowieka. Odrzuca zarówno podejście szkoły formalnej socjologii reprezentowane przez Georga Simmla, a zwłaszcza Leopolda von Wiese, zbywających milczeniem kwestie natury i przymiotów jednostki ludzkiej, jak i koncepcję naturalistyczną, sprowadzającą człowieka do jednego z przedstawicieli świata przyrody, którego funkcjonowanie ogranicza się jedynie do zachowań instynktownych i reakcji na bodźce zewnętrzne¹⁰. J. Turowski rozumie człowieka jako osobę, niezależnie od zamiennego stosowania jej określeń: osoba ludzka, człowiek, jednostka ludzka. Osoba jest istotą cielesno-duchową, cechującą się rozumnością i wolnością. Przymioty te wskazują, że ma ona wielowymiarową naturę: moralną, intelektualną, fizyczną i społeczną¹¹. W konsekwencji osoba ludzka jawi się jako byt substancjalny, upodmiotowiona jednostka mająca godność, będącą podstawą jej nienaruszalnych praw ludzkich. Jest istotą dynamiczną, zdolną do rozwoju. Jednak do aktualizacji tkwiących w niej możliwości niezbędne jest współdziałanie z różnymi społecznościami. Ta niezbędność innych ludzi do utrzymania istnienia, a zwłaszcza rozwoju jednoznacznie przekonuje o społecznej naturze człowieka. Z kolei indywidualna niepowtarzalność każdej osoby ludzkiej i jej specyficznych cech domaga się możliwości tworzenia przez nią różnych społeczności, które pozwolą realizować jej rozwojowe cele. W tym kontekście Turowski akceptująco przywołuje opis autorstwa Pawła Rybickiego, który w komentarzu myśli Arystotelesowskiej stwierdza, że „[...] człowiek nie jest czymś danym, statycznie określonym, jest istotą, która staje się i urzeczywistnia się w miarę swojego rozwoju”¹². U Turowskiego pojawia się także postulowane i praktykowane na gruncie katolickiej nauki społecznej interdyscyplinarne podejście do badań osoby ludzkiej. Obok spojrzenia socjologicznego wskazywał również potrzebę uwzględnienia biologicznego, filozoficznego, psychologicznego, antropologicznego i teologicznego punktu widzenia. Konsekwentnie analizując dynamiczny proces kształtowania się osobowości człowieka, Turowski wskazywał nie tylko na jego społeczne zakorzenienie, czy wręcz na swoistą zależność od różnych form życia społecznego, ale podkreślał również transcendentne uwarunkowania jego zaistnienia i rozwoju. Pisał wprost, że „osobowość ludzka jest

ina, S. Swieżawskiego. J. TUROWSKI, *Człowiek a społeczeństwo*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2 (1958), s. 3-28. Artykuł ten skrócony o część filozoficzną został inkorporowany w: TENŻE, *Socjologia. Male struktury społeczne*, s. 17-35.

¹⁰ J. TUROWSKI, *Socjologia. Male struktury społeczne*, s. 13.

¹¹ Tamże.

¹² P. RYBICKI, *Arystoteles. Początki i podstawy nauki o społeczeństwie*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1963, s. 30-33; J. TUROWSKI, *Socjologia. Male struktury społeczne*, s. 14.

dziełem Stwórcy, jest też rezultatem samokształtowania się człowieka oraz oddziaływania na niego naturalnego środowiska, w jakim żyje”¹³.

Powyższe analizy pozwalają stwierdzić w tym obszarze duże pokrewieństwo między poglądami J. Turowskiego a ujęciem człowieka i jego relacji do społeczności w katolickiej nauce społecznej. W odniesieniu do tej kwestii Lubelski Socjolog niekiedy wprost akceptuje poglądy przywoływanych autorów zajmujących się katolicką nauką społeczną¹⁴. Zarysowana koncepcja człowieka jako osoby korespondująca z personalizmem rozwijanym w katolickiej nauce społecznej, wpisuje się nie tylko w podejście właściwe dla socjologii humanistycznej, ale czyni z Turowskiego przedstawiciela orientacji myśli socjologicznej konsekwentnie doskonalonej i upowszechnianej m.in. przez Margaret Archer¹⁵. Ujęcie to znajduje aktualnie wśród socjologów coraz więcej zwolenników.

Zarysowana koncepcja człowieka leży u podstaw rozumienia relacji między jednostką a społeczeństwem, wykluczając traktowanie osoby zarówno jako „wolnego elektronu” bez naturalnej potrzeby jakichkolwiek powiązań społecznych, jak i jako jedynie „trybika w mechanizmie” społecznym, czerpiącym ze społeczności podstawę i rację swojego istnienia. W tym kontekście J. Turowski wprowadza prawa człowieka, jako ważne kryterium regulujące relacje jednostka–społeczeństwo.

2. PRAWA CZŁOWIEKA

Prawa człowieka, chociaż od wieków obecne w refleksji naukowej, stały się przedmiotem wyjątkowo intensywnego zainteresowania społecznego i w konsekwencji badań naukowych nad nimi dopiero od kilku dziesięcioleci. W sferze naukowej fakt ten spowodował rozwój nauki o prawach człowieka, zaś w praktycznej wysiłki na rzecz ich lepszego przestrzegania. Jedną z kluczowych kategorii praw człowieka jest godność osoby ludzkiej jako ich podstawa. Uważa się wręcz, że w tym czasie dokonała się rewolucja praw człowieka¹⁶, bazująca na rewolucji godności osoby ludzkiej¹⁷. W nauce o prawach człowieka istnieje wiele sposobów ich rozumienia. Znaczący nurt stanowi podejście warunkujące obowiązywalność

¹³ J. TUROWSKI, *Socjologia. Male struktury społeczne*, s. 7.

¹⁴ Np. Eberharda Welty i Jana Piwowarczyka. J. TUROWSKI, *Socjologia. Male struktury społeczne*, s. 22.

¹⁵ M.S. ARCHER, *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*, tłum. A. Dziuban, Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS 2013.

¹⁶ W. OSIATYŃSKI, *Prawa człowieka i ich granice*, [tytuł oryg.: *Human Rights and Their Limits*], przekł. S. Kowalski, Kraków: Znak 2011, s. 63-68.

¹⁷ F.J. MAZUREK, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 11 n.

praw człowieka ich umieszczeniem w aktach prawnych i możliwością ich prawnej ochrony. W katolickiej nauki społecznej przyjmuje się, że idea praw człowieka przynależy do istoty chrześcijaństwa, w konsekwencji prawa człowieka zajmują w niej poczesne miejsce¹⁸. Uważa się, że są to prawa podmiotowe, przysługujące każdemu człowiekowi niezależnie od jego statusu i uwarunkowań prawnych, politycznych czy społeczno-ekonomicznych. Wyróżnia się tutaj wolnościowe, społeczne i solidarnościowe prawa człowieka. Ich podstawę stanowi niepodzielna godność osoby ludzkiej¹⁹. Fakt ten przesądza o jedności praw człowieka. Zwraca się też uwagę, że człowiek jest jednością psychosomatyczną, co wskazuje na psychiczny, duchowy i materialny charakter jego potrzeb oraz konieczność ich równoczesnego zaspokajania²⁰. Przy tym zaznacza się, że podstawą praw osoby ludzkiej jest jej godność, zaś potrzeby uwzględnia się przy odczytywaniu treści praw człowieka, klasyfikowaniu ich do poszczególnych rodzajów lub generacji (w zależności od przyjętej typologii). Prawa człowieka mają charakter korelacyjny, tzn. dopełniają się nawzajem. Ten korelacyjny charakter praw człowieka wyklucza absolutyzację któregośkolwiek z praw kosztem innych. Stąd też na gruncie chrześcijańskiej myśli społecznej podkreśla się konieczność widzenia praw człowieka w perspektywie celu, ku któremu są one zorientowane. Jest nim integralny, wszechstronny i dynamiczny rozwój osoby ludzkiej. Jego osiągnięcie jest możliwe przez korzystanie z wszystkich uprawnień osoby ludzkiej.

Jak podkreślano, Jan Turowski koncentrował się na podejściu opisowym, charakterystycznym dla współczesnej socjologii. W swojej twórczości zajmuje się jednak prawami człowieka, nie unikając ich normatywnego aspektu. Niezależnie od sposobu ujmowania praw człowieka należy zaznaczyć, że samo włączenie tej problematyki w socjologiczny opis i wyjaśnianie życia społecznego czyni z niego swoistego prekursora takiego podejścia, gdyż socjologia praw człowieka szerzej stała się przedmiotem zainteresowań przedstawicieli tej dyscypliny stosunkowo niedawno²¹. Stanowisko lubelskiego przedstawiciela socjologii humanistycznej jest zbieżne z fundamentalnym ustalaniem katolickiej nauki społecznej, uznają-

¹⁸ S. FEL, *Prawa człowieka*, w: *Etyka*, cz. II: *Filozoficzna etyka życia spełnionego*, red. S. Janeczek, A. Starościc, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016, s. 495-520.

¹⁹ M. PIECHOWIAK, *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1999, s. 345.

²⁰ Por. F.J. MAZUREK, *Uniwersalność praw i obowiązków człowieka*, „Roczniki Nauk Społecznych” 18(1990), z. 1, s. 157.

²¹ M. FREZZO, *The Sociology of Human Rights*, Cambridge: Polity Press 2015; M.R. MADSEN, G. VERSCHRAEGEN, *Making Human Rights Intelligible: Towards a Sociology of Human Rights*, Oxford: Hart Publishing 2013.

cym osobę ludzką za najwyższą wartość życia społecznego, za „wartość wartości”. Uważał on bowiem, że: „Humanizm [...] w życiu społeczeństw polega na takim urządziu życia społecznego, kultury i cywilizacji, w którym potrzeby człowieka, ich najpełniejsze, najdoskonalsze zaspokojenie, wartość i godność ludzka są celami wszelkiej działalności i jej podstawą”²². Biorąc pod uwagę fakt, że zagadnienie praw człowieka w badaniach prowadzonych przez Turowskiego miało jedynie charakter incydentalny, a refleksja naukowa nad prawami człowieka, także w ramach katolickiej nauki społecznej, nie była na zbyt zaawansowanym etapie, należy stwierdzić jego wyjątkowo dobre rozeznanie w tej kwestii oraz tożsamość, co do istoty, z podejściem badaczy z zakresu katolickiej nauki społecznej. Ujawnia się to m.in. w specyficznym dla katolickiej nauki społecznej uznawaniu praw człowieka za prawa naturalne i podmiotowe oraz na integralnym ujmowaniu bez absolutyzowania któregośkolwiek z nich, będącym konsekwencją ich postrzegania w perspektywie celu, jakim jest rozwój osoby ludzkiej.

Nie sposób przeoczyć zbieżności w postrzeganiu praw człowieka jako miary sprawiedliwości, a nawet wręcz humanizacji stosunków widocznej w stanowisku Jana Pawła II i publikacjach Jana Turowskiego. Z poglądem Jana Pawła II, uznającego prawa człowieka za podstawowe kryterium oceny systemów społeczno-gospodarczych, ideologii społecznych i programów działania²³, koresponduje tekst Turowskiego, piszącego, że „stopień «humanizacji» danego społeczeństwa czy też stopień humanizmu osiągnięty przez dane społeczeństwo mierzyć można jedynie zakresem realizacji praw osoby ludzkiej”²⁴. Zgodnie z paradygmatem metodologicznym katolickiej nauki społecznej: zbadać, ocenić, działać, jej ustalenia empiryczne, poddane ocenie w świetle właściwych dla niej norm, mają ostatecznie zmierzać do zmiany niesprawiedliwych, uderzających w godność i naruszających prawa osoby ludzkiej struktur społecznych. Poniższy akapit, wieńczący rozdział podręcznika socjologii Jana Turowskiego, równie dobrze mógłby być w całości zamieszczony w podręczniku katolickiej nauki społecznej. „Wszelkie rekonstrukcje społeczne – zarówno reformy, jak i zmiany rewolucyjne ustroju społecznego zgodnie z układem stosunku, wynikającym z natury człowieka i istoty osoby ludzkiej oraz społeczności – powinny zmierzać do zapewnienia warunków do rozwoju osobowości przez tworzenie dobra wspólnego przy zachowaniu praw naturalnych osoby ludzkiej”²⁵.

²² J. TUROWSKI, *Socjologia. Male struktury społeczne*, s. 35.

²³ JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptor hominis*, nr 17.

²⁴ J. TUROWSKI, *Socjologia. Male struktury społeczne*, s. 35.

²⁵ Tamże.

3. INTEGRALNOŚĆ SUBSYSTEMÓW SPOŁECZNYCH

W katolickiej nauce społecznej przyjmuje się współzależność subsystemów społecznych: społecznego, politycznego, gospodarczego i kulturowego. Fakt ten jest konsekwencją personalistycznej koncepcji integralnie ujmowanego człowieka, dążącego do swojego rozwoju poprzez aktywność w sferze społecznej, ekonomicznej, kulturowej i politycznej. Na gruncie katolickiej nauki społecznej kwestię współzależności subsystemów społecznych, wychodząc od koncepcji człowieka jako osoby, gruntownie przeanalizował i wyjaśnił m.in. wybitny niemiecki przedstawiciel katolickiej nauki społecznej Oswald von Nell-Breuning. Jego badania, choć służące ostatecznie sformułowaniu normatywnym, bazują na wnikliwych analizach i ustaleniach dokonywanych z perspektywy socjologicznej i ekonomicznej²⁶. O ile współcześnie społeczny (*sociologicum*) i ekonomiczny (*oeconomicum*) obszar funkcjonowania człowieka wymaga ujęcia go w jakieś prawne ramy ustalane w demokratycznym procesie będącym domeną polityki szeroko rozumianej jako troska o dobro wspólne (*politicum*), o tyle obszar kultury winien być sferą wolną od takiej ingerencji, ale wymagającą zwykle finansowego wsparcia świadczonego zarówno przez podmioty gospodarcze, jak i władze publiczne.

W twórczości naukowej J. Turowskiego również ujawnia się ujęcie wskazujące na powiązanie ze sobą subsystemów społecznych. Choć badawcza uwaga Turowskiego nie koncentrowała się na obszarze gospodarki czy polityki, to analizy społecznego i kulturowego funkcjonowania społeczeństwa prowadzą go do stwierdzenia faktycznej niemożności oddzielenia analizowanych zakresów od innych subsystemów społecznych. Szczególnie wyraźne staje się to przy okazji analiz dotyczących znaczenia kultury, a zwłaszcza związków zachodzących między kulturą (i jej komponentem – religią), narodem i państwem w Polsce²⁷ oraz przy okazji analiz socjologicznych koncepcji narodu²⁸. Przesłankę do konstruowania socjologicznych koncepcji narodu stanowi istnienie wielości form życia narodowego. Jan Turowski wyróżnia trzy główne koncepcje narodu: naturalistyczną, politologiczną i kulturową²⁹. Odrzuca pierwszą z nich, gdyż przeceniano w niej znaczenie wpływu uwarunkowań środowiska geograficznego i właściwości somatycznych na kształtowanie się przymiotów biologiczno-psychicznych, a w konsekwencji na

²⁶ O. VON NELL-BREUNING, *Gerechtigkeit und Freiheit. Grundzüge katholischer Soziallehre*, Wien: Europaverlag 1980, s. 13-219.

²⁷ J. TUROWSKI, *Relacje między religią, narodem i państwem w Polsce*, w: *Kościół w służbie człowieka*, red. W. Turek, J. Mariański, Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne 1990, s. 157-172.

²⁸ J. TUROWSKI, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, s. 141-165.

²⁹ Tamże.

funkcjonowanie życia społecznego i kształt kultury określonych grup ludzkich. Najbardziej poczytne współczesne polskie podręczniki socjologii nie zawierają już tej anachronicznej koncepcji. Druga koncepcja, politologiczna, jest dość szeroko rozpowszechniona. Charakteryzuje ją utożsamianie państwa i narodu, kryterium konstytuującym wspólnotę narodową jest czynnik prawno-polityczny w postaci państwa i jego instytucji. Najbardziej znanym i wyrazistym przykładem jej praktycznej aplikacji są USA. J. Turowski odnotowując fakt utożsamiania narodu i państwa przez niektórych przedstawicieli polskiej myśli społecznej, zauważa jednak wśród nich przewagę reprezentantów bliskiego mu poglądu, że te dwie kategorie powstają i istnieją na podstawie odrębnych zasad – kulturowej i politycznej. Na takim stanowisku stoją: Florian Znaniecki, Józef Chałasiński i Stanisław Ossowski. Z kolei według koncepcji kulturowej czynnikiem konstytuującym naród jest specyficzna dla danego narodu kultura. J. Turowski opowiada się za tą koncepcją. Według niego naród jest wspólnotą kultury, jego istota kształtuje się w trakcie historycznego rozwoju społeczności, „które tworzą własną kulturę i w których członkowie narodu uczestniczą w tej kulturze narodowej, obejmującej język, obyczaje, sztukę i naukę, działalność gospodarczą, tradycję i inne dziedziny aktywności”³⁰. Obok tego mierzalnego aspektu kształtowania się kultury narodowej, ważną rolę odrywają ideały, cele, które są przedmiotem dążeń danej społeczności narodowej. Lubelski Socjolog stojąc na stanowisku przenikania się subsystemów społecznych, widzi możliwość ich wyodrębnienia jedynie dla celów analitycznych. W poszczególnych subsystemach dostrzega niektóre analogicznie funkcjonujące elementy. W przypadku narodu funkcję przedstawicieli władzy dostrzega w osobach cieszących się wyjątkowym autorytetem, którego fundamenty mają charakter moralno-kulturowy, a nie polityczny³¹. Związek subsystemu społecznego, gospodarczego i kulturowego ujawnia się w twórczości J. Turowskiego m.in. w docenianiu przejawów kultury materialnej jako elementów kształtujących tożsamość narodową i państwową³². Wydaje się, że poglądy dotyczące powiązań subsystemów społecznych sformułował na podstawie charakterystycznego dla socjologii humanistycznej ustalenia, że są one efektem i miejscem działania ludzkiego. Należy tutaj również odnotować analogię do katolickiej nauki społecznej, która mocno eksponuje osobę jako podmiot szeroko rozumianego życia społecznego, we wszystkich jego subsystemach.

Przedstawiona powyżej próba odnalezienia przykładów obecności idei katolickiej nauki społecznej w myśli socjologicznej Jana Turowskiego zatacza koło

³⁰ Tamże, s. 145.

³¹ J. TUROWSKI, *Relacje między religią, narodem i państwem w Polsce*, s. 160-161.

³² Tamże, s. 162.

i poniekąd wraca do jej punktu wyjściowego, a mianowicie kluczowej dla katolickiej nauki społecznej zależności między przyjętą koncepcją człowieka a kształtem życia społecznego, także w aspekcie jego opisu i wyjaśniania. Lubelski Socjolog w tym względzie jednoznacznie stwierdza, że: „Punktem wyjścia wiedzy socjologicznej i socjologicznego badania jest koncepcja człowieka jako z natury istoty społecznej i podmiotu życia społecznego”³³. Personalistyczna koncepcja człowieka Jana Turowskiego wydaje się rzutować na jego sposób rozumienia wielu kategorii życia społecznego, wykazujący daleko idące pokrewieństwo z głównymi ideami katolickiej nauki społecznej.

BIBLIOGRAFIA

- FEL S., Prawa człowieka, w: *Etyka, cz. II: Filozoficzna etyka życia spełnionego*, red. S. Janeczek, A. Starościc, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016, s. 495-520.
- FREZZO M., *The Sociology of Human Rights*, Cambridge: Polity Press 2015.
- HAŁAS E., Perspektywy socjologii humanistycznej, w: J. TUROWSKI, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1999, s. 7-31.
- JAN PAWEŁ II, *Encyklika Centesimus annus*, Rzym: LEV 1991.
- LEPENIES W., *Einleitung*, w: *Geschichte der Soziologie. Studien zur kognitiven, sozialen und historischen Identität einer Disziplin*, red. tenże, Bd. I, Frankfurt a.M.: Suhrkamp 1981.
- MADSEN M.R., VERSCHRAEGEN G., *Making Human Rights Intelligible: Towards a Sociology of Human Rights*, Oxford: Hart Publishing 2013.
- MAZUREK F.J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2001.
- MAZUREK F.J., *Uniwersalność praw i obowiązków człowieka*, „*Roczniki Nauk Społecznych*” 18(1990), z. 1.
- MAZUREK F., SKWIERCZYŃSKI Z., *Lubelska szkoła katolickiej nauki społecznej*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XI, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2006, kol. 34-36.
- MORAWSKI W., *Socjologia ekonomiczna, Problemy. Teoria. Empiria*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2001.
- NELL-BREUNING O. von, *Thesen zu einer Grundsatzdebatte*, w: TENŻE, *Wirtschaft und Gesellschaft heute: Grundfragen*, Bd. I, Freiburg im Breisgau: Herder 1956, s. 41-67.
- NELL-BREUNING O. von, *Gerechtigkeit und Freiheit. Grundzüge katholischer Soziallehre*, Wien: Europaverlag 1980.
- PIECHOWIAK M., *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1999.
- RYBICKI P., *Arystoteles. Początki i podstawy nauki o społeczeństwie*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN 1963.
- TUROWSKI J., *Przez życie społeczne do pełni człowieczeństwa*, „*Tygodnik Powszechny*” 1952, nr 22.
- TUROWSKI J., *Człowiek a społeczeństwo*, „*Zeszyty Naukowe KUL*” 1 (1958), nr 2, s. 3-28.
- TUROWSKI J., *Aspekty socjologiczne i moralne kwestii mieszkaniowej w Polsce*, „*Zeszyty Naukowe KUL*” 3 (1960), nr 2, s. 45-59.

³³ J. TUROWSKI, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, s. 42.

- TUROWSKI J., Zum Verhältnis von Religion-Nation-Staat in Polen, w: Leitlinien politischer Ethik, red. K. Thesing, M. Weigelt, Melle: Verlag E. Knote 1988 s. 199-213.
- TUROWSKI J., Relacje między religią, narodem i państwem w Polsce, w: Kościół w służbie człowieka, red. W. Turek, J. Mariański, Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne 1990, s. 157-172.
- TUROWSKI J., Spółdzielnie rolnicze w Polsce w świetle zasad pomocniczości i solidarności, „Roczniki Nauk Społecznych” 18(1990), z. 1, s. 237-251.
- TUROWSKI J., Wieś i rolnictwo. Ocena społeczno-etyczna i wnioski, „Ateneum Kapłańskie” 1991, t. 116, nr 463, s. 408-421.
- TUROWSKI J., Socjologia. Wielkie struktury społeczne, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1999.
- TUROWSKI J., Socjologia. Małe struktury społeczne, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2001.

IDEE KATOLICKIEJ NAUKI SPOŁECZNEJ W MYŚLI SOCJOLOGICZNEJ JANA TUROWSKIEGO

Streszczenie

Celem artykułu jest ustalenie obecności idei katolickiej nauki społecznej w myśli socjologicznej Jana Turowskiego. Przesłanką do zbadania tej kwestii jest biografia i kontekst historyczny działalności naukowej tego profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Autor analizuje w artykule trzy kategorie kluczowe dla katolickiej nauki społecznej obecne w piśmiennictwie socjologicznym J. Turowskiego. Najpierw syntetycznie przedstawia koncepcję człowieka i jej związek z kształtem ładu społecznego. Następnie analizuje zagadnienie praw człowieka, które w ujęciu Turowskiego przesądzą o relacji osoby ludzkiej ze społeczeństwem. Artykuł kończy wskazanie na analogie między sposobem ujmowania subsystemów społecznych w katolickiej nauce społecznej i w socjologicznych publikacjach tego naukowca.

Słowa kluczowe: katolicka nauka społeczna; Jan Turowski; prawa człowieka; socjologia humanistyczna; subsystemy społeczne.

CATHOLIC SOCIAL TEACHING IDEAS IN THE SOCIOLOGICAL THOUGHT OF JAN TUROWSKI

Summary

The purpose of this article is to identify Catholic Social Teaching ideas in the sociological thought of Jan Turowski, a Professor of the Catholic University of Lublin. The premise behind this study is the biography and historical context of the academic activity of the Professor. The paper explores three categories which are crucial for Catholic Social Teaching and present in the sociological literature published by J. Turowski. Firstly, it provides a brief overview of the concept of man and its relationship to social order. Then it proceeds to analyse human rights, which, as Turowski would argue, determine the relationship between people and society. Finally, the article draws parallels between the way social subsystems are approached in Catholic Social Teaching and in sociological publications of this sociologist from Lublin.

Key words: Catholic Social Teaching; Jan Turowski; human rights; humanistic sociology; social subsystems.

